

Nine van der Schaaf (1882-1973)

Cornelie van Uuden

Gearfetting

It Fryske famke Nine (Tryntsje) van der Schaaf (1882-1973), mei oars gjin oplieding as legere skoalle, dreamt der as bern al fan om skriuwster te wurden. Op foarspraak fan 'e meniste dûmny yn har wenplak Akkrum rekket se yn 1899 as tsjinstfaam nei Den Haach, dêr't se om 'e nocht siket om in útjouwer foar har wurk. Har wurkjouster lit har yn 'e jûnsoeren in oplieding ta ûnderwizeres folgje. Se set yn 1904 ôf nei Amsterdam, dêr't se yn kontakt komt mei in ploechje keunstners en studinten. Ien fan dyen lit Nine har wurk lêze oan 'e skriuwer Albert Verwey. Hy is entûsjast en wol har wol ûnder syn hoede nimme. Nine ûntjout har ta in wichtige fertsjinwurdichster fan 'e neoromantyk en it symbolisme. Har lettere wurk is realistysker, mar hâldt in dreamerich karakter en is gauris trochfrissele mei oantinkens oan har jonkheid yn Fryslân.

Wat beweegt iemand om een biografie te schrijven over een bijna in de vergetelheid geraakte schrijfster? Nine van der Schaaf wekte mijn belangstelling tijdens mijn onderzoek naar de levensloop van de drie modern opgevoede dochters van de vrijdenker Johannes van Vloten die met kunstenaars uit de kring van de Tachtigers trouwden (verschenen onder de titel) *De gezusters van Vloten*.¹ Martha trouwde met de schrijver Frederik van Eeden, Betsy met de schilder Willem Witsen en Kitty met de literator Albert Verwey. Het laatste paar speelde een grote rol in het leven van Nine, of Trijntje, zoals ze tot haar doorbraak als schrijfster eigenlijk heette.

Wie was dit Friese meisje met alleen lagere school dat in 1899, met in haar koffertje het begin van een roman, op de trein stapte naar Den Haag om daar als dienstmeisje te gaan werken? Het contrast tussen haar portret als stralend zeventienjarig meisje en de oude, streng kijkende dame op krantenfoto's, verhoogde mijn nieuwsgierigheid. Hoe was het haar vergaan? Ik ontdekte naast haar memoires *In de stroom* uit 1956 een schat aan informatie in de vorm van brieven en recensies, artikelen en studies die in de loop van de tijd aan haar waren gewijd.² Bovendien

1 Cornelie van Uuden en Pieter Stokvis, *De gezusters van Vloten: De vrouwen achter Frederik van Eeden, Willem Witsen en Albert Verwey* (Bert Bakker, Amsterdam 2007).

2 Nine van der Schaaf, *In de stroom* (G.A. van Oorschoot, Amsterdam 1956).

had ik het geluk dat er nog enkele familieleden in leven waren die hun oudtante nog hadden gekend en mij over haar konden vertellen. In hun familiearchief bevond zich een brief waarin ze de hoop uitsprak dat er ooit iemand zou komen die zich in haar werk en leven zou verdiepen.³ Ik besloot daaraan gevolg te geven.

Haar levensverhaal bestrijkt bijna een eeuw waarin grote sociale veranderingen, literaire ontwikkelingen, politieke omwentelingen en twee wereldoorlogen plaatsvonden.

Het kleine Trijntje wordt in april 1882 geboren in Terherne, in de gemeente Utingeradeel, gelegen ten oosten van Sneek aan het riviertje de Borne. Moeder Antje is een schippersdochter en vader Sjoerd net als zijn vader timmerman. Als ze zes jaar is, verhuist het gezin, dat naast Trijntje nog bestaat uit haar drie en een half jaar oudere broer Thomas, naar het nabijgelegen dorp Akkrum. Daar begint vader Sjoerd een brandstoffenhandel en een kleine kruidenierswinkel. Moeder Antje verdient wat bij als hoedenmaakster en houdt kostgangers. Zo slagen ze erin de ergste armoede buiten de deur te houden.

Trijntje wordt opgevoed in een socialistische sfeer. Haar vader verzorgt huiskamerbijeenkomsten waar o.a. de werken van Multatuli en vrijzinnige godsdienstige kwesties worden besproken. In 1896 bezoekt de socialistische voorman Pieter Jelles Troelstra Akkrum en overnacht in hun huis.

Trijntje wordt *een vreemd kind* genoemd, dromerig en met een grote verbeeldingskracht, een kind dat moeilijk aansluiting vindt bij andere kinderen. Ze is er niet rouwig om als ze op haar twaalfde van school wordt gehaald om haar moeder in de huishouding te helpen. Dat betekent zeker niet dat ze is uitgeleerd. Ze probeert zoveel mogelijk leesstof te pakken te krijgen. Die leesstof bestaat, naast het tijdschrift *De Klok* dat met enkele burens wordt gedeeld, uit een aantal triviale boeken die haar moeder aan de deur heeft gekocht. Vader leest 's avonds voor. Favoriet zijn de verhalen van Dickens waarin sociale problemen een rol spelen. Bij een van de kostgangers ontdekt ze de schrijver Potgieter en een enkele keer verovert ze een boek uit de rondreizende Nutsbibliotheek. Lezen werd overigens min of meer als een luxe gezien. Pas als al het verstelwerk klaar is, de kousen gestopt en aan het vereiste aantal ribbels breiwerk is voldaan, mag er gelezen worden. Trijntje heeft één grote droom: schrijfster

3 Familiearchief, Albert van der Schaaf (Den Haag). Andere geraadpleegde archieven voor dit artikel: Bijzondere collecties (BC) van de Universiteit van Amsterdam (UVA), archief Albert Verwey, hs: XLIB. Tresoar: Frysk Histoarysk en Letterkundich Sintrum, Leeuwarden, Literatuurmuseum, Den Haag en Aletta instituut voor vrouwen-geschiedenis, Amsterdam.

worden. Papier is schaars: elk onbedrukt stukje krant of pakpapier wordt benut voor haar gedichten en verhalen.

Als ze op haar vijftiende voor het eerst de schouwburg in Leeuwarden bezoekt, is ze verkocht. Droomwerelden scheppen op het toneel! Dit is wat ze naast het schrijven van verhalen en gedichten wil. Maar hoe bereik je zoiets? Trijntje weet zeker dat ze daarvoor in een grote stad moet zijn. De doopsgezinde predikant in Akkrum schiet te hulp. Hij zorgt voor een dienstje in Den Haag.

Het met een sterk rechtvaardigheidsgevoel behepte Trijntje belandt in een wereld waar ze het witte mutsje, *lapje van onderdanigheid*, moet dragen. In Den Haag vindt in die dagen het Dienstbodencongres plaats.⁴ Het beroep is aan kritiek onderhevig; de hiërarchische verhoudingen worden aangevochten. Haar werkgeefster is wars van die nieuwigheid en eist haar personeel tot in de kleinste uurtjes op. Trijntje heeft moeite om haar heimwee en boosheid te overwinnen.

De plaatselijke boekhandelaar ziet niets in haar werk. Natuurlijk is ze teleurgesteld, maar ze schrijft in haar schaarse vrije tijd vastberaden door. Het eigenaardige, pientere dienstmeisje trekt de aandacht van mevrouw. Als deze vraagt of het werk haar bevalt, antwoordt Trijntje dat ze eigenlijk onderwijzeres had willen worden. Een leugentje om bestwil, omdat ze bang is dat haar schrijfstersdroom niet serieus zal worden genomen. Daarna neemt haar leven een bijna sprookjesachtige wending. Mevrouw zamelt geld in waarmee ze in de avonduren een opleiding voor onderwijzeres kan volgen. Midden in het tweede studiejaar stelt de schooldirecteur haar werkgeefster voor om Trijntje naar de universiteit te sturen. Maar mevrouw vindt dat veel te ambitieus. Een gewezen dienstbode moest niet te hoog grijpen. Trijntje slaagt voor haar examen, maar vindt vanwege de slechte arbeidsmarkt vooralsnog geen baan in het onderwijs. Ze vertrekt naar Amsterdam in de hoop daar aandacht voor haar werk te vinden. Dat blijkt een goede zet. Als actief lid van de SDAP wordt ze opgenomen in een kringetje kunstenaars, sociaal werkers en studenten en voelt ze zich als een vis in het water. Om in haar onderhoud te voorzien, helpt ze in de huishouding bij twee maatschappelijk werksters. Daar komt ze in aanraking met de rijke filantroop C.W. Janssen die haar een jaar lang een toelage verstrekt.⁵ Daarmee kan ze Engelse en Duitse lessen nemen, zodat ze in de toekomst met vertalen haar brood zal kunnen verdienen.

4 Het Dienstbodencongres vormde in 1898 een onderdeel van de Nationale tentoonstelling van Vrouwenarbeid.

5 C.W. Janssen, (1860-1927). Ned. ondernemer, filantroop en Indië-kenner.

Dan heeft ze eindelijk wat succes. Er worden korte verhalen van haar opgenomen in het damestijdschrift *Lente*, dat gerund wordt door de feministische Margaretha Meyboom.⁶ De kennismaking met Margaretha vindt plaats op het juiste moment. Trijntje voelt zich direct zeer bij haar thuis in hun gedeelde opvatting over sociale rechtvaardigheid. Ze kan haar inkomen aanvullen in de door Margaretha opgerichte coöperatie, waar vrouwen en meisjes een vast loon, een aandeel in de winst en een pensioen in verdienen. Er wordt o.a. reformkleding gemaakt: losse kleding die het nog gebruikelijke korset vervangt.

In haar Amsterdamse kring komt Trijntje in contact met de schrijver Maurits Uydert, die een belangrijke rol in haar leven zal spelen.⁷ Uydert onderkent haar talent en brengt haar in contact met Albert Verwey, die op een literair keerpunt in zijn leven staat en zijn opvattingen in haar werk herkent.⁸ Verwey neemt het inmiddels 21-jarige Trijntje onder zijn hoede. Onder zijn kritisch en waarderend oog kan haar talent tot volle ontplooiing komen. Haar poëzie en proza verschijnt met regelmaat in het tijdschrift *De Beweging*, dat door Verwey in 1904 is opgericht.⁹ In dit tijdschrift zal hij zich meerdere malen lyrisch uitlaten over haar werk.

Later worden de sprookjes *Santos en Lypra* en *Amanië en Brodo* uitgegeven.¹⁰ Door deze aandacht verandert haar leven drastisch. Trijntje wordt Nine: een nieuwe naam in een nieuw leven! Het tweede deel van haar memoires krijgt dan ook de titel *En Later*, waarmee zij doelt op haar leven na haar kennismaking met Verwey. In deze memoires nodigt ze de lezer uit om haar persoonlijkheid binnen haar oeuvre te ontdekken. Daar is de weerslag van haar leven in te vinden.

Haar brieven en oeuvre vormen dan ook de basis voor mijn biografische onderzoek, dat in de lijn van haar veel *sproken*¹¹ bevattende oeuvre de titel heeft gekregen *Nine van der Schaaf, Sheherazade van 't neevlig Noorden*. Deze eretitel ontving ze van de dichter Alex Gutteling in een aan haar opgedragen gedicht.¹²

-
- 6 Margaretha Meyboom (1856-1927). Sociaal werkster, feministe en vertaalster van Scandinavische werken.
 - 7 Maurits Uydert (1881-1966). Letterkundige en journalist.
 - 8 Albert Verwey (1865-1935). Dichter, essayist en vertaler.
 - 9 *De Beweging*: Algemeen maandschrift voor letteren, kunst, wetenschap en staatkunde (1904 t/m 1919).
 - 10 *Nine van der Schaaf, Santos en Lypra* (Versluys 1906). *Amanië en Brodo* (Versluys 1908).
 - 11 *Sproken*: langere aan sprookjes verwante verhalen.
 - 12 Alex Gutteling (1884-1910). Dichter en criticus. Tineke Steenmeijer-Wielenga, *Sheherazade van het neevlig Noorden*: Nine van der Schaaf (Terherne 1882-Santpoort 1973) in *Trotwaer* 17 (1985), 3-23.

Het motto van haar memoires *In de stroom* ontleende zij aan de dichtregels van Albert Verwey: *Er is een droom die ik bemín / Het is een stroom, ik ben er in*. De uitdrukking *in de stroom* is in diverse gedichten en verhalen terug te vinden en verwijst mogelijk ook naar vergelijkbare beelden in het lied 'De Internationale', dat in 1892 het officiële strijdlid van de internationale arbeidersbeweging werd. Ze moet met dit lied als kind al zeer vertrouwd zijn geraakt.

Tussen haar en het echtpaar Verwey groeit een levenslange warme vriendschap. Tijdens perioden van ziekte en teleurstellingen wordt ze liefdevol opgenomen in hun Noordwijkse Villa Nova. Daar komt ze in aanraking met hun talrijke literaire vrienden. Toch blijft ze altijd min of meer een buitenstaander en neemt geen deel aan het dikwijls turbulente literaire leven. Haar eenvoudige Friese afkomst was daarvan niet de oorzaak. Uit haar levensverhaal blijkt dat ze trots was op haar Friese achtergrond. Ze was gewoon te bescheiden, om haar onmiskenbare eigen plaats in de literaire wereld op te eisen.

Als er in 1907 een kindermisje wordt gevraagd in het gezin van de socialistische professor Pannekoek in Berlijn, grijpt ze haar kans om meer van de wereld te zien.¹³ De drie maanden die ze daar doorbrengt, vormen een roerige politieke leerschool. Ze schrijft verontwaardigd aan Albert Verwey dat ze het marxistische toekomstbeeld dat in de kringen van Pannekoek heerst, klinkklare onzin vindt. Het predikt de verheffing van de maatschappelijke onderlagen. Daar zou dan in de toekomst een prachtige mens uit moeten oprijzen. Ze was trots op het gewone Friese volk waar ze vanaf stamt en had zich nooit minderwaardig gevoeld. Haar sociale strijdpunt is totaal anders. Het betreft de ellende die voortkomt uit de enorme verschillen tussen arm en rijk. Die nieuwe mens zou nergens anders uit voort kunnen komen dan uit het huidige volk. Waarom niet met meer eerbied gezocht naar de intrinsieke waarde van de hedendaagse arbeider. Juist omdat ze klassegevoel heeft voelt ze zich beledigd. Het zou immers betekenen dat het bijzondere van iedere mens verheven zou moeten worden tot wat in andere klassen normaal wordt gevonden.¹⁴

Buiten dit meningsverschil kan ze het uitstekend met de professor vinden. Hij doet haar onder andere de evolutietheorie uit de doeken. Nine is gefascineerd! Ze deelt zijn grote bewondering voor de rijkdom en scheppingskracht van de natuur. Het heeft tot gevolg dat ze zich meer en meer

13 Professor A. Pannekoek (1873-1960). Sterrenkundige en politiek activist.

14 Nine van der Schaaf aan Albert Verwey, Maart 1907. BC, UVA. Archief Albert Verwey, hs: XLIB: 11582.

verdiept in de wonderen van de kosmos, die ze vervolgens in haar gedichten vertaalt.

Als haar tijd in Berlijn erop zit, wordt ze na een uit de hand gelopen baantje bij Betsy van Vloten enkele maanden liefdevol opgevangen in Villa Nova, waar ze tijd besteedt aan de zeven kinderen en volop de gelegenheid krijgt om te schrijven.

In oktober 1907 lukt het haar om een aanstelling te krijgen als onderwijzeres op Ameland. Daar loopt ze tuberculose op. De filantroop die eerder haar talenstudie financierde, zorgt met behulp van de Verweys dat Nine samen met Mientje, de weduwe van Alex Gutteling, kan kuren in Zwitserland.

Terug in Nederland betreft ze met deze vriendin een huisje in Driebergen. Haar gezondheid zal nooit meer helemaal optimaal worden. De tuberculose veroorzaakt bovendien een oogziekte, die in haar latere leven tot een toenemende blindheid zal leiden. De eerste jaren in Driebergen zijn gelukkige jaren, waarin veel poëzie en verhalen tot stand komen. Over kunstenaars schrijft ze in die tijd:

‘Zij bouwen groote huizen voor de menigte, maar in een paradijs op aarde wonen zij met hun liefste alléén. Hun gedachten waren daar rondom, bliksemend als zwaarden. Zoo verdedigt het roofdier met zijn klauwen het hol waar hij woont met zijn verkorene.’¹⁵

We zien een gepassioneerde dichteres in Driebergen op een ligstoel omringd met kopjes thee ingeschonken door een liefhebbende vriendin. Tot in 1916 haar vriendschap met Mientje een stevige deuk oploopt, die leidt tot wat zij *een kleine oorlog* noemt. Samen met haar moeder betreft ze het buurhuis in Driebergen.

Intussen woedt de *Grote Oorlog* van 1914-1918. In haar poëzie in die periode vestigt Nine haar hoop op het socialisme, ‘de Koning van Vrede, die roode vaan hief’.¹⁶ Hoe intens oorlog en vrede haar bezig hebben gehouden, blijkt uit tal van gedichten in de bundel *Poëzie* die in 1919 uitkomt. Er is een onherroepelijk einde gekomen aan haar sprokentijd.

Haar proza maakt een bijzondere ontwikkeling door. Vóór de Eerste Wereldoorlog bestaat het uit sprookjesachtige verhalen. Ook haar romans *Santos en Lypra* en *Amanië en Brodo* zijn ver verwijderd van het in die tijd

15 Nine van der Schaaf, *Gedachten in De Beweging* (1915). Deel 3. 177 t/m 180.

16 Nine van der Schaaf, regel uit 3e strofe van ‘De Vrede’. *Poëzie*. 70. (C.A. Mees, Santpoort 1919).

dominante Nederlandse realisme. Deze verhalen en romans spelen zich af in een fantasiewereld, bevolkt met vreemde, grootse, door dromen gedreven mensen. Toch spelen onderhuids de problemen van de arbeiders in de groeiende industrialisatie een rol.

De door Albert Verwey uitgesproken verwachting dat een latere generatie dit proza zou erkennen als een geniale vernieuwing, is geen werkelijkheid geworden. De jongeren van 1920 gingen in expressionisme en nieuwe zakelijkheid hun eigen weg. Juist in die tijd voltrekt zich in haar proza een wending. Het wordt realistischer en aardser; verbeelding ruimt het veld voor herinnering. Het Friese dorpsleven met stugge, in tradities gevangen mensen vormt de inspiratiebron voor haar roman *Friesch dorpsleven uit een vorige tijd*, die in 1921 verschijnt. en in 1936 wordt omgedoopt tot *Heerk Walling*.¹⁷ In deze sobere roman is geen stilistische opsmuk of verheerlijking van het boerenleven te vinden.

In haar poëzie blijft zij vasthouden aan een wereld van dromen. Hoewel haar romans en poëzie naast kritische, in het algemeen lovende recensies krijgen, wil het tot haar grote teleurstelling niet vlotten met de uitvoering van haar toneelstukken, die wel in literaire bladen verschijnen. ‘De mensen willen het niet’, schrijft ze aan Verwey.¹⁸ Haar bijzondere verhouding met hem blijkt nog eens uit de reactie die hij haar stuurt naar aanleiding van haar gedicht *Zang van mijn liefde*, waarin de volgende regels voorkomen:

‘Altijd zal de aarde dat bekoorlijke land zijn, / Waar wij een enkele keer juichend ontwaken, / Een enkele keer fluïstren: wij zijn rijk, wij, die de aarde bewonen!’¹⁹

Albert antwoordt:

‘Rijst niet iedere morgen, vriendin, de vogel; / Zingt van hemel naar aarde zijn schallende éénzang? / Giet daar zijn liedren uit naar een altijd verruklijke aarde / Eeuwig ’t bekoorlijke land

17 Nine van der Schaaf, *Friesch dorpsleven uit een vorige tijd* was in 1914 al verschenen in *De Beweging* onder de titel *Heerk Walling*. Als *Friesch dorpsleven uit een vorige tijd* verscheen het werk in 1921 in boekvorm in een luxe uitgave van 200 exemplaren bij C.A. Mees, Santpoort. In 1936 werd het als *Heerk Walling* herdrukt bij de Wereldbibliotheek. In 1943 werd het nogmaals onder de titel *Heerk Walling* herdrukt bij de Wereldbibliotheek, Amsterdam.

18 Nine van der Schaaf aan Albert Verwey, 1 aug. (1918). BC. UVA, Archief Albert Verwey, hs: XLIB: 11672.

19 Nine van der Schaaf, ‘Zang van mijn liefde’, deel van strofe XII. *Poëzie*. 37.

van vreugd en smarten, / Waar wij iedere morgen juichend
ontwaken.²⁰

Hij plaatst zijn uitbundige levensgevoel tegenover haar melancholieke terughoudendheid.

Hoe hoog hij Nine acht als dichter, blijkt uit het feit dat hij in *Ritme en metrum* uit 1931 een tien pagina's lange analyse wijdt aan het ritme en metrum in haar gedicht 'De optocht'.²¹

Ook bij een van zijn colleges neemt hij dit gedicht als voorbeeld.

Albert Verwey overlijdt in 1937 op de dag dat het manuscript van Nine's roman *Karel de Stoute* in Villa Nova wordt bezorgd.²² Het is de eerste roman die hij niet als eerste zal lezen. Nine moet verder zonder haar mentor.

In de Tweede Wereldoorlog wordt ze lid van de Kultuurkamer waardoor ze kan blijven publiceren. Ze heeft het geld hard nodig en hoopt tussen de regels door haar afkeer van de Duitse dictator te uiten.

Al op jonge leeftijd houdt ze zich bezig met nadenken over *het goede en het kwade*. Op den duur ontwikkelt zich bij haar het idee dat *het goede en het kwade* onlosmakelijk aan elkaar zijn verbonden en dat zonder dit spanningsveld of dynamische tegenstelling de wereld ten dode is opgeschreven. Uiteindelijk kan alleen de liefde een positieve wending geven aan deze tegengestelde krachten.

Deze gedachte vormt een rode draad in haar oeuvre en kan naast de letterlijke *broodnodige* overleving, meegespeeld hebben om zich te voegen naar de omstandigheden. Uit al haar werk spreekt hoe dan ook een sterk verlangen naar een betere wereld, waarin de gemeenschap van de geest voorop zou staan. Ze droomde van die wereld zonder in haar dromen te vluchten.

Na de Tweede Wereldoorlog bestaat vanzelfsprekend niet overal begrip voor haar lidmaatschap van de Kultuurkamer. In de literaire wereld wordt ze er nauwelijks om veroordeeld. Pas in 1980, zeven jaar na haar dood, wordt ze erop aangevallen door Adriaan Venema in zijn boek

20 Albert Verwey aan Nine van der Schaaf, Eerste vijf regels van het vers. BC, UVA, Archief Albert Verwey, hs: XLIB:11647. Het vers bevindt zich in getypte vorm in het archief, ondertekend door Albert Verwey en gedateerd op 28 jan. 1917.

21 Nine van der Schaaf, 'De optocht'. *Naar het onzichtbare*. 6 (C.A. Mees, Santpoort 1929). Albert Verwey, *Ritme en metrum* 47-57. (Santpoort, C.A. Mees 1931.)

22 Nine van der Schaaf, *Leven van Karel de Stoute*. (Querido, Amsterdam 1938.)

*Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie.*²³ Daarop volgde een kritisch tegen-
geluid van Bart Droog.²⁴

Nine bereikte de plattelandsbevolking pas met haar roman *Friesch dorps-
leven uit een vorige tijd*. Voor zover bekend, heeft ze nooit geprobeerd om
een verhaal of een roman in het Fries te schrijven. Ze hield zeker van de
Friese taal en gebruikte deze tot het einde van haar leven met familie
en vrienden. In de loop van de tijd is herhaaldelijk de vraag naar voren
gekomen waarom ze niet in het Fries heeft geschreven. Volgens Mea Ver-
wey, de dochter van Albert en haar latere uitgeefster, gaat de vergelijking,
die men in dit verband nogal eens maakte met het Vlaams en het Zuid-
Afrikaans, niet op, omdat dichters uit die oorden een rijke cultuurtaal
achter zich hadden. Het Fries was nu eenmaal geen dialect van het Ne-
derlands.

‘Nine was geen taalgeleerde en vertaalster’, schreef Mea Verwey: ‘Zij was
een dichteres die van haar pen wilde en moest bestaan. Op de lagere
school werd lesgegeven in het Hollands. Toen ze op haar zeventiende
naar Den Haag vertrok, sprak en schreef ze het boerenfries. Pas in de
twintigste eeuw heeft het Fries zich als cultuurtaal kunnen ontwikke-
len. Daarvoor waren woordenboeken nodig, bijbel- en psalmvertalingen
en een overeengekomen spelling. In de tijd dat er in de provincie een
eigen Friese letterkunde begon te ontstaan, had ze al grote problemen
met haar ogen.’²⁵

Het is de vraag of het uiteindelijk veel heeft uitgemaakt. Je zou kunnen
stellen dat de belangstelling die Nine met haar Nederlandse romans en
verhalen voor Friesland en haar bevolking heeft gewekt, groter is dan die
van het aantal Friezen die ze destijds door het gebruik van het Fries zou
hebben bereikt.

Nine van der Schaaf liet een literaire erfenis na van tien romans, drie
dichtbundels en talrijke verhalen en gedichten. Zij verdient het om niet
vergeten te worden.²⁶ Ze is 91 jaar als ze op 16 juli 1973 om vijf uur in de

-
- 23 Adriaan Venema, *Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie*. Deel 3a. *De kleine collaboratie*. (De Arbeiderspers, Amsterdam 1990: 139, 140.)
- 24 Bart Droog, dichter, bloemlezer en onderzoeker (1966-), *Nine van der Schaaf (1882-1973) van dienstmeisje tot dichter. En de vloek van Venema*. Nederlands blogspot (2015/10). Rubriek 20^e eeuw, 21^e eeuw, letterkunde, literatuurgeschiedenis, Nederlandse Poëzie Encyclopedie.
- 25 Mea Verwey (1892-1978), dochter van Albert Verwey, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde (1974)*, 120-135.
- 26 Hier past de vermelding dat Nine van der Schaaf bij Theodoor Wevers, *Vision and Form in Verwey (Athlone Press, 1986)* 20, een keer wordt vermeld als lid van de ‘circle of

ochtend sterft in haar huis in Santpoort. Haar as werd verstrooid op het terrein van het crematorium in Velzen.

In 1919 schreef ze: 'Moge ik als ik dood ben zijn in planten / En weten wat ik nu niet weten kan / Hoe in dit groot instinct van leven sappen stijgen / En wezens ons zo ver als bloem en bomen / Maar groeizaam zijn en heel eenvoudig heel volkomen / En ik: een mensenziel, in God en zon en damp verrijs.'²⁷

In het familiearchief bevindt zich de volgende schets waarin haar liefde en verbondenheid met haar Friese afkomst en het Friese landschap tot uiting komt:²⁸

'Ik zie in de late avond uit over de weilanden, die nog groen blinken, zo fris en licht van kleur zijn ze. Mijn slaapkamer is hoog en mijn horizon is ver. Vogels roepen nog aanhoudend, dichtbij en verder weg. Ik kan ze niet onderscheiden. Ik ken ze ook niet en weet niet waarom ze roepen. Ze roepen in de verte, verder dan ik ze horen kan, om de woonplaatsen van mijn voorouders, want de vlakke banen weiland trekken zich tot daar en nog verder uit. Van hieruit tekent het bleke licht van een sloot zich af. Daarginds, waar ik ze niet meer kan zien, zijn ook de brede wateren en de meren; het zijn overal dezelfde groene landen, goed en grazig voor de herkauwers. Het roepen van de vogels was er altijd. En ik versta het nu zoals mijn voorouders het gedurende hun jaren hebben gehoord, want het heeft zich in mijn vluchtige dagen hier vanuit de herinnering gehecht en verdiept zoals het in hun lange aanwezigheid geheel verzonken is. Diep slapen in dit uur mijn voorouders. Zij slapen omdat zij allang in de grote rust zijn vergleden en ook omdat zij morgen vroeg opmoeten om te melken; de ambachtslui en de huisvrouwen onder hen staan eveneens vroeg op om aan het werk te gaan. Het kikkergekwaak heeft zich nu gemengd met het zoveel meer bewogen, gelijkmatig - onrustige geroep der vogels. Ik wacht nog even met slapen gaan. Als ik straks slaap zijn de schimmen van mijn voorouders voor onbepaalde tijd weg, zonder woorden en zonder namen en buiten tijd.'

close friends around Verwey' naast P.N. van Eyck, Aart van der Leeuw, Jacques Bloem, Alex Gutteling en Stefan George.

27 Citaat uit een gedicht aanwezig in het familiearchief van Albert van der Schaaf, Den Haag.

28 Familiearchief, Den Haag, Albert van der Schaaf.